

Васютинський Вадим Олександрович

доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

<http://orcid.org/0000-0002-9808-4550>

vadymvas55@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВІР'ЯН МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Вступ. Аналіз воєнно-політичних орієнтацій вірян УПЦ (МП) має велике значення для оцінки стану і прогнозування розвитку політичної та релігійної свідомості українців. Ці орієнтації слід розглядати в контексті соціальної ідентичності, релігійних переконань, конфесійної належності, ідеологічних упереджень, взаємин між різними спільнотами, релігійної дискримінації, соціальних загроз і несправедливостей, політичної недовіри. Хоча в середовищі прихильників УПЦ (МП) переважають проукраїнські погляди, проте мають місце й ухильні або проросійські, що зумовлює суперечливість становища церкви в суспільстві. Більшість вірян УПЦ (МП) заперечує сприймання їхньої церкви як суто проросійської, багато хто бачить її жертвою переслідувань.

Мета дослідження полягає у висвітленні воєнно-політичних орієнтацій вірян УПЦ (МП) на основі результатів психосемантичного моніторингу політичної свідомості українців.

Методологія. Опитано 1213 респондентів на всіх підконтрольних територіях за загальноукраїнською вибіркою. Основу анкети становили судження про актуальні сфери громадсько-політичного життя, зокрема з оцінкою московського патріархату. Анкета містила також запитання про низку соціально-психологічних постав респондентів.

Результати. 96 осіб (7.9%) визнали себе за прибічників УПЦ (МП). Із негативною оцінкою московського патріархату погодились 79% респондентів, не погодились – 7.7%. За результатами факторного аналізу оцінок суджень, які корелюють з оцінкою московського патріархату, виділилися чотири фактори: «проросійські політико-ідеологічні погляди», «емоційно насичені патріотичні погляди», «поєднання внутрішньо- і зовнішньополітичних орієнтацій», «оцінки війни та влади». Поряд із прихильністю до московського патріархату віряни УПЦ (МП) виявили менш позитивне (порівняно з більшістю респондентів) ставлення до незалежності України, українського патріотизму, єднання української нації, державної влади, поблажливіше оцінили проросійські нахили. Вони мають нижчий рівень задоволеності із життя, соціального оптимізму, почуття особистої впливовості та інтернальності.

Висновки. Психологічне становище вірян УПЦ (МП) є двоїсто проблемним: з одного боку, їхні погляди певною мірою дисонують із проукраїнськими поглядами більшості суспільства; із другого боку, вони перебувають у стані істотного дискомфорту – як через незгоди з більшістю, так і через переживання реальних або позірних загроз. Брак суб'єктності знижує здатність зарадковувати проблемній ситуації. Практичне значення результатів дослідження полягає в розкритті соціально-психологічної проблемності становища кількох мільйонів вірян УПЦ (МП) в українському суспільстві. Перспективи подальших досліджень можна вбачати в аналізі соціально-психологічних передумов долаття дискомфорту в середовищі вірян УПЦ (МП), їхнього позитивного самовизначення в сучасному українському суспільстві, порозуміння з проукраїнською більшістю.

Ключові слова: воєнно-політичні орієнтації; соціально-психологічні погляди; релігійна ідентичність; конфесійна належність; віряни УПЦ (МП).

Vadym O. Vasiutynskyi

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Chief Researcher

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-9808-4550>

vadymvas55@gmail.com

PSYCHOLOGICAL CONTENT OF MILITARY-POLITICAL ORIENTATIONS OF THE MOSCOW PATRIARCHATE'S BELIEVERS

Introduction. The analysis of the military-political orientations of the UOC (MP)'s believers is of great importance for assessing the state and forecasting the development of the Ukrainians' political and religious consciousness. These orientations should be considered in the context of social identity, religious beliefs, confessional affiliation, ideological prejudices, relations between different communities, religious discrimination, social threats and injustices, and political distrust. Although pro-Ukrainian attitudes prevail among the supporters of the UOC (MP), there are also evasive or pro-Russian ones, which causes the contradictory position of the church in society. The majority of the UOC (MP)'s believers deny the perception of their church as purely pro-Russian, many see it as a victim of persecution.

The purpose of the study was to highlight the military-political orientations of the UOC (MP)'s believers based on the results of psycho-semantic monitoring of the Ukrainians' political consciousness.

Methodology. 1213 respondents were interviewed in all controlled territories according to the all-Ukrainian sample. The basis of the questionnaire were judgments about current areas of public and political life, in particular, with an assessment of the Moscow Patriarchate. The questionnaire also contained questions about a number of social and psychological attitudes of the respondents.

Results. 96 people (7.9%) declared themselves supporters of the UOC (MP). 79% of respondents agreed with the negative assessment of the Moscow Patriarchate, 7.7% disagreed. According to the results of factor analysis of the judgments that correlated with the assessment of the Moscow Patriarchate, four factors were identified: "pro-Russian political and ideological attitudes", "emotionally saturated patriotic attitudes", "combination of domestic and foreign policy orientations", "assessments of war and power". Along with their devotion to the Moscow Patriarchate, the UOC (MP)'s believers showed a less positive (compared to the majority of respondents) attitude towards the independence of Ukraine, Ukrainian patriotism, the unity of the Ukrainian nation, state power, and assessed pro-Russian inclinations more leniently. They had a lower level of life satisfaction, social optimism, a sense of personal influence and internality.

Conclusions. The psychological situation of the UOC (MP)'s believers is doubly problematic: on the one hand, their views are to some extent dissonant with the pro-Ukrainian views of the majority of society; on the other hand, they are in a state of significant discomfort - both due to disagreement with the majority and due to the experience of real or apparent threats. The lack of subjectivity reduces the ability to cope with a problem situation. The practical significance of the research results lies in revealing the social and psychological problematic situation of several million UOC (MP)'s believers in Ukrainian society. Prospects for further research can be seen in the analysis of the social and psychological prerequisites for overcoming discomfort among the UOC (MP)'s believers, their positive self-determination in modern Ukrainian society, and understanding with the pro-Ukrainian majority.

Keywords: military-political orientations; social and psychological attitudes; religious identity; confessional affiliation; believers of the UOC (MP).

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Російська воєнна агресія проти України надзвичайно загострила низку внутрішньоукраїнських суспільних проблем, однією з яких є діяльність Української православної церкви – УПЦ (МП). Ця церква частково була відокремилася від російської ще 1990 р., а 2022 р. проголосила цілковиту незалежність. Проте залишилися формальні ознаки її підпорядкування московському патріархату, що спричинило правові колізії: вимоги з боку української влади, прописані у відповідному законі, щодо остаточного розриву зв'язків із Москвою і наполягання кліру та більшості вірян УПЦ (МП) на цілком автономному статусі їхньої церкви.

За питанням про правовий статус УПЦ (МП) криється набагато вагоміша соціально-психологічна та політико-ідеологічна проблема її впливу на масову свідомість і поведінку українців в умовах російсько-української війни. Українські дослідники наголошують, що через війну релігійні організації, керівні центри яких розташовано в країні-агресорці, становлять надзвичайну загрозу для України, і насамперед це стосується до УПЦ (МП) (Здіорук, & Палінчак, 2022). Після повномасштабного російського вторгнення думки українців із цього приводу особливо сильно поділились (Платонова, 2023).

В умовах, коли більшість суспільства об'єдналася навколо ідей патріотизму та обстоювання державної незалежності України, у середовищі прихильників УПЦ (МП) відбуваються аналогічні процеси. Водночас мають місце й більш ухильні (часом і відверто проросійські) позиції частини церковного кліру і мирян, що зумовлює істотну суперечливість становища всієї церкви в суспільстві. Аналіз воєнно-політичних орієнтацій вірян УПЦ (МП) має велике значення для оцінки сучасного стану і прогнозування напрямів розвитку політичної та релігійної свідомості українських громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Окреслену проблему потрібно розглядати в більш широкому контексті сутнісних зв'язків соціальної ідентичності, релігійних переконань та конфесійної належності. Як зазначає Л. Солонько, на відміну від країн Західної Європи, в Україні перемогло православ'я, що є традиціоналістичною, зорієнтованою на громадівську свідомість версією християнства, яка наполягає на приматі трансцендентних цінностей над світськими і не шукає компромісу між бажанням успіху і здобуттям благодати (Солонько, 2014). У суспільному бутті православних народів їхня релігія ставала рушійним цивілізаційним ідентифікатором, визначальним показником належності до східно- або західнохристиянської соціокультурної традиції. В основу формування ментальності східнослов'янських народів лягло православ'я, яке зумовило постання особливого типу світогляду і релігійності (Вергелес, 2012).

Утім, християнська чи, зокрема, православна віра не є суто специфічною у впливі на ідентичність її прихильників. Наприклад, проаналізувавши погляди мусульман – учасників політичних маніфестацій в Індонезії, група дослідників ствердила, що між соціальною ідентичністю та релігією є глибокий зв'язок, який впливає на суспільну єдність і політичну свободу. Ці дані розглянуто в контексті соціальних уявлень, соціальної ідентичності та колективних дій (Putra et al., 2021).

Численні дослідження ідеологічних уподобань переконливо довели інтенсивність і тривкість пов'язаних із ними виборів та оцінок, що зумовлюють такий собі колективний ідеологічний егоцентризм, упереджене сприймання різних позицій, готовність ділити людей та спільноти на «своїх» і «чужих». Вивчаючи питання про те, як люди оцінюють соціальні та політичні проблеми, автори одного дослідження зосередилися на ролі політичної самоідентифікації в оцінюванні політичних заяв. Вони довели, що використання інформації про ідеологічні категорії може сприяти або заважати оцінним судженням із політичних питань залежно від змісту та сили політичної ідентифікації (Haas et al., 2019).

Можна говорити й про наявність своєрідної «ідеологічної інерції». Естонська дослідниця К. Kello аналізує репрезентацію «радянської доби» в естонських пострадянських підручниках історії. Зміст цих підручників досі втілює репрезентацію, яка домінувала в естонськомовному публічному просторі протягом 1990-х років. Хоча відтоді публічний дискурс істотно урізноманітнівся, навчальна програма та підручники все ще зберігають тодішній канон і відображають попередні настрої. Це є свідченням, з одного боку, стійкості усталеної традиції, а з другого – домінування етноцентричної традиції в написанні підручників історії (Kello, 2018).

Відповідні упередження та інертність поглядів, як правило, негативно впливають на взаємини між представниками різних ідеологічних угруповань. Навпаки, група німецьких психологів зазначає, що в (пост)модерних плюралістичних суспільствах, які складаються з численних підгруп, взаємна повага між групами відіграє центральну роль для конструктивного соціального та політичного життя. Вони дослідили, як сприймання членами групи поваги з боку інших – схвалюваних або несхвалюваних – груп сприяє

повазі до цих груп. Підкреслено важливість прямої міжгрупової обопільності (реципрокності) як шляху до взаємної поваги (Reininger et al., 2020).

Дослідники відзначають особливу небезпеку релігійної дискримінації, що кидає виклик як соціальній групі, так і її системі переконань, тим самим спонукаючи до активних колективних реакцій. Порівнювано різне залучення ресурсів підтримки, громадянську та політичну участь носіїв етнічної і релігійної ідентичності під впливом групових загроз. Учасники, які повідомили про релігійну дискримінацію, продемонстрували сильнішу релігійну ідентифікацію, залученість у групи та громадянську участь. Релігійну дискримінацію сприймали як особливо шкідливу, вона сильніше спонукала до індивідуальних і колективних дій. Відповіді релігійних осіб із високою ідентифікацією були опосередковані взаємодією з інгрупою або духовною підтримкою (Ysseldyk et al., 2014).

У контексті громадських заворушень у Гонконзі досліджувано сприйману соціальну загрозу з боку домінантної зовнішньої групи та недовіру до політичної системи як передумови політизованої ідентичності та чинники насильницьких колективних дій. Було встановлено, що усвідомлена соціальна загроза, політична недовіра та їхня взаємодія мали позитивні значущі зв'язки з намірами діяти і політизованою ідентичністю (Chan et al., 2023).

Подібні наслідки викликає й сприймана несправедливість, що підживлює насильницькі політичні дії. Дослідження реакцій на ув'язнення лідерів каталонських сепаратистів в Іспанії показало, що радикалізм різко зріс у тих, хто раніше зазнав насильства з боку поліції, тих, хто ідентифікував себе як сепаратистів, і тих, хто вважав незалежність Каталонії за священну цінність. Ці три чинники тісно переплітаються між собою (Pretus et al., 2023).

На сьогодні є чимало досліджень, які розкривають зв'язки між соціальною і політичною ідентичністю, релігійними переконаннями і конфесійною належністю українців. Серед чинників, що впливають на ідентичність сучасних українців, виділяють церкву і релігію. Релігійний чинник навіть називають фундаментом національної ідентичності. Постульовано, що релігія досі впливає майже на всі сфери життєдіяльності суспільства (Здіорук, & Палінчак, 2022; Pecheniuk et al., 2022).

З огляду на притаманні українському соціуму істотні регіональні відмінності привертає увагу співвідношення ідентичностей релігійних і регіональних. Г. Носова (2019). вважає релігію за один із чинників, що сформували регіональне розмежування в Україні. Як зазначає Т. Воропаєва (2016), етнічна, регіональна і релігійна ідентичності є колективними, але через поліконфесійність українського суспільства і наявність багатьох різних регіонів вони не будуть спільними для більшості громадян.

У колективній праці українських філософів зазначено, що релігійний вимір українського світу є розгалуженою мережею взаємодії різних церковно-конфесійних інституцій, рухів, які ефективно взаємодіють одні з одними. Головне, що поєднує між собою різні конфесії та узгоджує їхні інтереси, – це спільна дійсність, ціннісно-смысловий універсум, несуперечливі уявлення про належне. Водночас автори констатують наявність відмінних світоглядних локацій конфесійного самовизначення: ідеться про церкви і конфесії, що містяться в координатах українського світу (ПЦУ, УГКЦ та ін.), що зорієнтовані на розгортання глобальних трендів поза українським світом (римо-католики та ін.), що функційно та світоглядно поєднані з «руським миром» (УПЦ (МП) (Український світ..., 2022, с. 12, 60). На поширення державно-церковної доктрини «руського мира» на так званих «канонічних територіях РПЦ» спрямовано діяльність Російської православної церкви, що пропагує свою соціальну доктрину як фактично державну ідеологію Росії (Вергелес, 2012).

Від проголошення незалежності України головне міжконфесійне протистояння – і за змістом, і за масштабами – було між ПЦУ (раніше – УПЦ-КП) і УПЦ (МП). Утім, у попередній період таке протистояння не мало надто радикального характеру, у ньому не було ідеї знищення або підкорення однієї сили другою, ця ідея не мала б підтримки в суспільстві (Лакійчук, 2008). Пізніші події, насамперед російсько-українська війна, різко загострили ситуацію, що за багатьма ознаками набуває характеру термінальної: «або ми їх, або вони нас».

Нещодавній звіт про настрої вірян УПЦ (МП) розкриває широке віяло наявних там думок. Віряни заперечують сприймання їхньої церкви як суто проросійської та вважають, що відповідальними за таке негативне ставлення є медіа. Проте декотрі з них визнають, що частково винна сама церква. Політика керівництва УПЦ (МП) подобається не всім, зокрема пропаганда проти ПЦУ. Багато хто бачить свою церкву жертвою релігійних переслідувань. Небажання використовувати українську мову в богослужіннях не обов'язково є показником проросійських настроїв, сильнішу роль тут відіграють звички, теологічні міркування, зв'язок із парафіяльною спільнотою, неготовність відмовитися від церковнослов'янської мови. Не багато було тих, хто висловив готовність перейти до ПЦУ, а якщо так, то лише разом з усією парафією (Fert, 2024).

Складне політичне й психологічне становище УПЦ (МП) та суперечливі настрої її прихильників багато в чому відображають більш загальні проблеми свідомості українців, які поступово позбуваються глибинних залежностей від російських впливів. Змістові характеристики політико-психологічного розвитку суспільства стали предметом вивчення на одному з етапів психосемантичного моніторингу масової політичної свідомості, що його проводять Інститут соціальної та політичної психології НАПН України та Асоціація політичних психологів України. **Мета статті** полягає у висвітленні відповідних показників на основі порівняння оцінок, що їх дали прихильники УПЦ (МП) і решта респондентів, та визначенні воєнно-політичних орієнтацій, які домінують у середовищі вірян московського патріархату.

Виклад основного матеріалу дослідження з його теоретичними засадами, описом методів і методик та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У межах психосемантичного моніторингу масової політичної свідомості у березні 2025 р. опитано 1213 респондентів на всіх підконтрольних територіях за загальноукраїнською вибіркою з урахуванням віку, статі та місця проживання (жінки становили 54.5%, середній вік – 47.1 року).

Основою застосованої в опитуванні анкети стали 69 суджень, зміст яких відображає актуальні сфери громадсько-політичного життя. Респонденти оцінювали ступінь своєї згоди/незгоди з їхнім змістом. Для дальших обрахунків отримані відповіді переведено в 3-бальну порядкову шкалу: «згоден» – 3 бали, «важко сказати» – 2, «не згоден» – 1 бал.

Серед суджень анкети було й таке: «В Україні не місце агентурі московського патріарха Кірілла, який благословив війну проти нас. Усі православні парафії мають перейти до Православної церкви України». Згоду зі змістом цього судження висловили 79% респондентів, не погодилися – 7.7, не визначилися – 13.2%.

Визначено кореляційні зв'язки оцінок цього судження з рештою суджень, значущі кореляції зафіксовано в 59 випадках. Далі відібрано 19 суджень, де коефіцієнт кореляції становив $r \geq |.2|$. У просторі оцінок цих суджень проведено факторний аналіз, за результатами якого виділилися чотири фактори із загальною дисперсією 46.7%.

Перший фактор (25.7%) відображає «проросійські політико-ідеологічні постави»: «Незалежність України не принесла нам нічого доброго» (.7), «Найнебезпечнішим ворогом народу України, його державності та демократії залишається націоналізм» (.69), «Українсько-російську двомовність треба закріпити в Конституції» (.68), «Нікому не

потрібну війну з Росією спровокувала українська влада – своєю антиросійською політикою, утисками російськомовного населення» (.57).

У змісті другого фактору (8.5%) можна вбачати «емоційно насичені патріотичні постави»: «Усім, хто заплямував себе співпрацею з ворогом на тимчасово окупованих територіях – місце в тюрмах. Без жодних винятків!» (.68), «Привести країну до процвітання здатні українські патріоти. Відродження національної самосвідомості дасть Україні змогу стати могутньою державою» (.51), «Позбутися колоніального минулого – неодмінна умова прогресу нашого суспільства, слід продовжувати декомунізацію і дерусифікацію України» (.51), «Тепер для всіх очевидно, що за своєю ментальністю, укладом життя росіяни і українці – зовсім різні народи» (.49).

До третього фактору (6.8%) увійшли ознаки «поєднання внутрішньо- і зовнішньополітичних орієнтацій»: «Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися» (.67), «Путін розпочав військову операцію в Україні тому, що боявся нападу НАТО з нашої території» (.64), «Європейський Союз – красивий міраж, до якого нам не дійти ніколи» (.56), «Важко щось заперечити проти того, що росіяни і українці – фактично один народ» (.52).

У четвертому факторі (5.7%) поєдналися «оцінки війни та влади»: «Володимир Зеленський проявив себе в умовах повномасштабного російського вторгнення як справжній, визнаний усім цивілізованим світом лідер української нації, символ її нескореності» (.74), «Мужньо протидіючи російській агресії, Україна стала єдиним цілим» (.69), «В Україні не знайшлося гідних керівників, здатних очолювати державу в мирний та воєнний час і відстоювати її справжні інтереси» (-.51), «Про нашу перемогу в нинішній війні правомірно буде говорити тільки в разі повернення всіх окупованих територій, з Донбасом і Кримом включно. На жодні інші тлумачення перемоги український народ не погодиться» (.48).

Отже, ставлення «до патріарха Кірілла» та загалом московського патріархату і російської церкви є вагомим чинником, а водночас і проявом воєнно-політичних орієнтацій респондентів.

До переліку соціально-демографічних характеристик респондентів було включено запитання «Прибічником (-цею) якої релігійної конфесії Ви себе вважаєте?». Отримано такий розподіл відповідей: УПЦ (МП) позначили 7.9% (96 осіб), ПЦУ – 54.9, УГКЦ – 11, РКЦ – 2.1, інші конфесії – 1.9, відповіли, що не є прибічником жодної конфесії, – 21.5, не відповіли – .7%.

Відтак розглянуто розподіл оцінок судження про московський патріархат прихильниками різних конфесій. В усіх, за винятком вірян УПЦ (МП), частка тих, хто погодився з його негативною оцінкою, істотно переважала частку незгодних. Для дальшого аналізу вибірку було поділено на дві групи: віряни УПЦ (МП) і всі решта респондентів.

Воєнно-політичні орієнтації вірян УПЦ (МП) яскраво увиразнилися на тлі орієнтацій неприхильної до УПЦ (МП) більшості. Відповідну різницю проілюстровано порівнянням середніх оцінок судження про ставлення до московського патріархату, суджень, які отримали найбільше навантаження в межах чотирьох факторів, і суджень, різниця в оцінках яких виявилася найбільшою (табл.).

Анкета містила також запитання про низку соціально-психологічних постав респондентів, завдяки чому було з'ясовано відповідні відмінності вірян УПЦ (МП) від решти респондентів. Зміст цих постав відображено в пунктах «Оцініть, будь ласка, ту соціально-економічну та політичну ситуацію, в якій проходить нині Ваше життя і життя Ваших рідних та близьких» (задоволеність із життя), «Чи згодні Ви з тим, що надалі соціально-економічна і політична ситуація, в якій проходить Ваше життя, буде змінюватися на краще?» (соціальний оптимізм), «Чи задоволені Ви можливостями свого

впливу на ту соціально-економічну і політичну ситуацію, в якій проходить Ваше життя?» (почуття особистої впливовості) та в судженні «Людина сама є творцем власної долі» (інтернальність). Відповіді давано було за 5-бальною шкалою: від 1 – «однозначно ні» до 5 – «однозначно так» (табл.).

Таблиця

Оцінка ключових пунктів анкети
вірянами УПЦ (МП) і рештою респондентів

Судження та запитання	Віряни УПЦ (МП)	Решта респонде нтів	Значущі сть відмінн остей
В Україні не місце агентурі московського патріарха Кірілла, який благословив війну проти нас. Усі православні парафії мають перейти до Православної церкви України*	1.92	2.78	.001
Незалежність України не принесла нам нічого доброго*	1.72	1.41	.001
Нікому не потрібну війну з Росією спровокувала українська влада – своєю антиросійською політикою, утисками російськомовного населення*	1.9	1.35	.001
Усім, хто заплямував себе співпрацею з ворогом на тимчасово окупованих територіях – місце в тюрмах. Без жодних винятків!*	2.03	2.42	.001
Привести країну до процвітання здатні українські патріоти. Відродження національної самосвідомості дасть Україні змогу стати могутньою державою*	2.18	2.71	.001
Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися*	1.84	1.41	.001
Путін розпочав військову операцію в Україні тому, що боявся нападу НАТО з нашої території*	2.14	1.61	.001
Володимир Зеленський проявив себе в умовах повномасштабного російського вторгнення як справжній, визнаний усім цивілізованим світом лідер української нації, символ її нескореності*	2.1	2.51	.001
Оцініть, будь ласка, ту соціально-економічну та політичну ситуацію, в якій проходить нині Ваше життя і життя Ваших рідних та близьких**	2.06	2.33	.05
Чи згодні Ви з тим, що надалі соціально-економічна і політична ситуація, в якій проходить Ваше життя, буде змінюватися на краще?***	2.2	2.89	.01
Чи задоволені Ви можливостями свого впливу на ту соціально-економічну і політичну ситуацію, в якій проходить Ваше життя?***	1.84	2.31	.001
Людина сама є творцем власної долі**	3.54	3.78	.05

Примітка: * – 3-бальна шкала; ** – 5-бальна шкала

Наведені оцінки показують, що у воєнно-політичних поставах вірян УПЦ (МП) значуще простежується вплив російських наративів: поряд із прихильністю до московського патріархату вони виявляють більш критичне або менш позитивне (порівняно з основною масою респондентів) ставлення до незалежності України, українського патріотизму, єднання української нації, до української державної влади і, зокрема, президента Зеленського, поблагливіше оцінюють проросійські нахили.

Є також очевидним, що віряни УПЦ (МП) мають нижчий рівень прояву всіх оцінених соціально-психологічних постав – задоволеності із життя, соціального оптимізму, почуття особистої впливовості та інтернальності. Дві перші характеристики відображають схильність до негативного сприймання своєї життєвої ситуації, а дві другі – брак суб'єктності в просторі самовизначення щодо актуальних соціально-політичних подій.

Обмеження дослідження можуть, по-перше, впливати з традиційних труднощів організації та проведення опитування через складність забезпечення репрезентативної вибірки, неоднаковий рівень і спосіб розуміння змісту пунктів анкети, наявність соціально бажаних відповідей тощо; по-друге, через проблемоцентричне формулювання пунктів анкети, на основі яких виконано інтерпретацію даних і зроблено висновки.

Практична/соціальна значущість дослідження полягає в розкритті соціально-психологічної проблемності становища кількох мільйонів вірян УПЦ (МП) в сучасному українському суспільстві, більшість яких є лояльними українськими громадянами, але з огляду на специфічний статус їхньої церкви перебувають у стані ментального роздвоєння та потенційної громадсько-політичної конфліктності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, слід сказати, що психологічне становище вірян московського патріархату в Україні є двоїсто проблемним: з одного боку, їхні погляди певною мірою, але не цілковито, дисонують із проукраїнськими поглядами більшості суспільства; з другого боку, вони перебувають у стані істотного дискомфорту – як через наявні незгоди з більшістю, так і через переживання спрямованих проти них реальних або позірних загроз. Брак суб'єктності в просторі самовизначення щодо актуальних соціально-політичних подій знижує їхню здатність ефективно зараджувати цій проблемній ситуації. Оскільки прийнятних і комфортних способів виходу з такого становища не видно, становище вірян УПЦ (МП) залишається патовим.

Перспективи досліджень можна вбачати в розкритті соціально-психологічних передумов долання дискомфорту, що склався в середовищі вірян УПЦ (МП), їхнього позитивного колективного самовизначення в сучасному українському суспільстві, порозуміння з проукраїнською більшістю.

Автор висловлює **подяку** директорові Інституту соціальної та політичної психології НАПН України Миколі Слюсаревському, президентці Асоціації політичних психологів України Ірині Губеладзе та організаторці опитування Світлані Чуніхіній за можливість долучитися до формулювання змісту анкети та надання отриманих даних для аналізу.

Список використаних джерел

- Вергелес, К. М. (2012). *Національне в контексті суспільного буття православ'я (на прикладі РПЦ)*: автореф. дис. ... канд. філос. наук, Житомир. Взято з <http://eprints.zu.edu.ua/6043/>
- Воропаєва, Т. (2016). Спільна ідентичність в контексті консолідації українства. *Українознавство*, 1 (18), 11–14. Взято з <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/5.pdf>
- Здіорук, С., & Палінчак, М. (2022). Вплив московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни Росії супроти України. *Україна дипломатична*, Київ, с. 366–377. Взято з <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46487>

- Лакійчук, П. В. (2008). Релігійно-конфесійні суперечності як перешкода розвитку толерантності в українському соціумі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 38, 17–20. Взято з <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/2425>
- Носова, Г. (2019). «Нові» ідентичності як виклик в умовах глобалізації – поява суто просторових та позапросторових ідентичностей: регіональних, локальних, міських, мобільних, транзитивних та інших ідентичностей. *Етнічність. Культура. Історія. Соціально-філософські нариси* (с. 119–143). Київ, Ніжин: Вид. Лисенко М. М. Взято з <https://drive.google.com/file/d/1GQv8JeyC-VI68jhd8OdQtPcWD-vTrIVR/view>
- Платонова, А. С. (2023). Питання легітимності Московського патріархату на території України. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 6-ті юрид. читання: матер. Міжнар. щорічн. наук. дистанц. конф. (14 квіт. 2023 р., м. Одеса)* (с. 32–35). Одеса: Одеський нац. ун-т. Взято з <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/35683>
- Солонько, Л. А. (2014). Парадигмальний контекст ідеалу європейського вибору України. *Антропологічні чинники європейського вибору України* (с. 194–214). Київ: Наук. думка. Взято з <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online book&C21CO M=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002636>
- Український світ в його релігійних вимірах. (2022). Київ: Світ знань. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Взято з <https://filosof.com.ua/elektronna biblioteka>
- Chan, C. S., Gulliver, R. E., Awale, A., Tam, K. Y. Y., & Louis, W. R. (2023). The Influence of Perceived Threat and Political Mistrust on Politicized Identity and Normative and Violent Nonnormative Collective Action. *Journal of Social and Political Psychology*, 11 (1), 126–144. <https://doi.org/10.5964/jspp.7979>
- Fert, A. (2024). *War and Religion – Views from within Ukraine’s ‘Russian’ Church*. ZOIS Report 6 / 2024. Взято з https://en.zois-berlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publikationen/ZOIS_Reports/2024/ZOIS_Report_6_2024.pdf
- Haas, I. J., Jones, C. R., & Fazio, R. H. (2019). Social Identity and the Use of Ideological Categorization in Political Evaluation. *Journal of Social and Political Psychology*, 7(1), 335–353. <https://doi.org/10.5964/jspp.v7i1.790>
- Kello, K. (2018). Identity and Othering in Past and Present: Representations of the Soviet Era in Estonian Post-Soviet Textbooks. *Journal of Social and Political Psychology*, 5 (2), 665–693. <https://doi.org/10.5964/jspp.v5i2.737>
- Pecheniuk, A., Pecheniuk, A., & Arjjumend, H. (2022). Psychological Peculiarities of the Ukrainian People in Context of Globalization and Transformations. *Journal of Policy & Governance*, 02 (02), 18–25. <https://doi.org/10.33002/jpg020202>
- Pretus, C., Sheikh, H., Hamid, N., & Atran, S. (2023). Predicting Radicalism After Perceived Injustice: The Role of Separatist Identity, Sacred Values, and Police Violence. *Journal of Social and Political Psychology*, 11 (2), 730–746. <https://doi.org/10.5964/jspp.11255>
- Putra, I. E., Wagner, W., Holtz, P., & Rufaedah, A. (2021). Accounting for a Riot: Religious Identity, Denying One’s Prejudice, and the Tool of Blasphemy. *Journal of Social and Political Psychology*, 9 (1), 69–85. <https://doi.org/10.5964/jspp.5565>
- Reininger, K. M., Schaefer, C. D., Zitzmann, S., & Simon, B. (2020). Dynamics of Respect: Evidence From Two Different National and Political Contexts. *Journal of Social and Political Psychology*, 8 (2), 542–559. <https://doi.org/10.5964/jspp.v8i2.1199>
- Ysseldyk, R., Talebi, M., Matheson, K., Bloemraad, I., & Anisman, H. (2014). Religious and Ethnic Discrimination: Differential Implications for Social Support Engagement, Civic Involvement, and Political Consciousness. *Journal of Social and Political Psychology*, 2 (1), 347–376. <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.232>

References

- Chan, C. S., Gulliver, R. E., Awale, A., Tam, K. Y. Y., & Louis, W. R. (2023). The Influence of Perceived Threat and Political Mistrust on Politicized Identity and Normative and Violent Nonnormative Collective Action. *Journal of Social and Political Psychology*, 11 (1), 126–144. <https://doi.org/10.5964/jspp.7979> (in English)
- Fert, A. (2024). *War and Religion – Views from within Ukraine’s ‘Russian’ Church*. ZOIS Report 6 / 2024. Retrieved from https://en.zois-berlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publikationen/ZOIS_Reports/2024/ZOIS_Report_6_2024.pdf (in English)
- Haas, I. J., Jones, C. R., & Fazio, R. H. (2019). Social Identity and the Use of Ideological Categorization in Political Evaluation. *Journal of Social and Political Psychology*, 7 (1), 335–353. <https://doi.org/10.5964/jspp.v7i1.790> (in English)
- Kello, K. (2018). Identity and Othering in Past and Present: Representations of the Soviet Era in Estonian Post-Soviet Textbooks. *Journal of Social and Political Psychology*, 5 (2), 665–693. <https://doi.org/10.5964/jspp.v5i2.737> (in English)

Lakiichuk, P. V. (2008). Relihiino-konfesiini superechnosti iak pereshkoda rozvytku tolerantnosti v ukrainskomu sotsiumi [Religious and confessional contradictions as an obstacle to the development of tolerance in Ukrainian society]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of the Ivan Franko State University of Zhytomyr], 38, 17–20. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/2425> (in Ukrainian)

Nosova, H. (2019). «Novi» identychnosti iak vyklyk v umovakh hlobalizatsii – pojava suto prostorovykh ta pozaprostorovykh identychnosti: rehionalnykh, lokalnykh, miskykh, mobilnykh, tranzytyvnykh ta inshykh identychnosti [“New” identities as a challenge in the context of globalization – the emergence of purely spatial and extraspatial identities: regional, local, urban, mobile, transitive and other identities.]. *Etnichnist. Kultura. Istoriia. Sotsialno-filosofski narysy* [Ethnicity. Culture. History. Socio-philosophical essays], Kyiv, Nizhyn: Publisher Lysenko M. M., pp. 119–143. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1GQv8JeyC-VI68jhd8OdQtPcWD-vTrIVR/view> (in Ukrainian)

Pecheniuk, A., Pecheniuk, A., & Arjjumend, H. (2022). Psychological Peculiarities of the Ukrainian People in Context of Globalization and Transformations. *Journal of Policy & Governance*, 2 (02), 18–25. <https://doi.org/10.33002/jpg020202> (in English)

Platonova, A. S. (2023). Pytannia lehitymnosti Moskovskoho patriarkhatu na terytorii Ukrainy [The issue of the legitimacy of the Moscow Patriarchate on the territory of Ukraine]. *Pravovyi vymir konstytutsiinoi ta kryminalnoi iurysdyksii v Ukraini ta sviti: 6-ti iuryd. chytannia: mater. Mizhnar. shchorichn. nauk. dystants. konf. (14 kvit. 2023 r., m. Odesa)* [The legal dimension of constitutional and criminal jurisdiction in Ukraine and the world: 6th legal reading: materials of the International Annual Scientific Distance Conference (April 14, 2023, Odesa)], Odesa: Odesa National University, pp. 32–35. Retrieved from <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/35683> (in Ukrainian)

Pretus, C., Sheikh, H., Hamid, N., & Atran, S. (2023). Predicting Radicalism After Perceived Injustice: The Role of Separatist Identity, Sacred Values, and Police Violence. *Journal of Social and Political Psychology*, 11 (2), 730–746. <https://doi.org/10.5964/jspp.11255> (in English)

Putra, I. E., Wagner, W., Holtz, P., & Rufaedah, A. (2021). Accounting for a Riot: Religious Identity, Denying One’s Prejudice, and the Tool of Blasphemy. *Journal of Social and Political Psychology*, 9 (1), 69–85. <https://doi.org/10.5964/jspp.5565> (in English)

Reininger, K. M., Schaefer, C. D., Zitzmann, S., & Simon, B. (2020). Dynamics of Respect: Evidence From Two Different National and Political Contexts. *Journal of Social and Political Psychology*, 8 (2), 542–559. <https://doi.org/10.5964/jspp.v8i2.1199> (in English)

Solonko, L. A. (2014). Paradyhmalnyi kontekst idealu ievropeiskoho vyboru Ukrainy [Paradigmatic context of the ideal of the European choice of Ukraine]. *Antropokulturni chynnyky ievropeiskoho vyboru Ukrainy* [Anthropocultural factors of the European choice of Ukraine], Kyiv: Naukova dumka, pp. 194–214. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21CO M=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002636 (in Ukrainian).

Ukrainskyi svit v ioho relihiinykh vymirakh [The Ukrainian world in its religious dimensions]. (2022). Kyiv: Svit znan. H. S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. Retrieved from https://filosof.com.ua/elektronna_biblioteka (in Ukrainian)

Verheles, K. M. (2012). *Natsionalne v konteksti suspilnoho buttia pravoslavia (na prykladi RPTs)* [National in the Context of Social Being of Orthodoxy (on the Example of the ROC): Author's Abstract of Dissertation of a Candidate of Philosophical Sciences, Zhytomyr. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/6043/> (in Ukrainian)

Voropaieva, T. (2016). Spilna identychnist v konteksti konsolidatsii ukrainstva [Common identity in the context of the consolidation of Ukrainianness]. *Ukrainoznavstvo* [Ukrainian Studies], 1 (18), 11–14. Retrieved from <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/5.pdf> (in Ukrainian).

Ysseldyk, R., Talebi, M., Matheson, K., Bloemraad, I., & Anisman, H. (2014). Religious and Ethnic Discrimination: Differential Implications for Social Support Engagement, Civic Involvement, and Political Consciousness. *Journal of Social and Political Psychology*, 2 (1), 347–376. <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.232> (in English)

Zdioruk, S., & Palinchak, M. (2022). Vplyv moskovskoho patriarkhatu na natsionalnu identychnist u konteksti viiny Rosii suproty Ukrainy [The influence of the Moscow Patriarchate on national identity in the context of Russia's war against Ukraine]. *Ukraina dyplomatychna* [Diplomatic Ukraine], Kyiv, 366–377. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46487> (in Ukrainian)